

LUG'ATLARDA UCHRAYDIGAN DINIY SO'Z VA BIRIKMALARNING LINGVISTIK TAHLILI

Ubaydullayeva Qunduzxon

Termiz davlat universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Xidirova Iroda Xolmurzayevna

Annatsiya: Ushbu maqolada “Devonu lug'atut turk”, “Muhokamat ul-luğattayn” va Attuhfatuz zakiyatu fil luğatit turkiya” asarlaridan keltirilgan diniy so'z va birikmalarning lingvistik tahliliga alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: “Devoni luğatut turk”, “Attuhfatuz zakiyatu fil luğatit turkiya”, “Muhokamat ul-luğattayn”, e'tiqod, din.

Lingvistikada teonomokaga oid izlanishlar qadim- qadamlardan buyon davom etib kelinmoqda. Teonomika so'ziga to'xtaladigan bo'lsak, bu so'z **yunon tilidan olingan bo'lib** ozoç – “Xudo”+ övuça “Ism” “Nom” ayni ilohiyat ma'nosini ifodalovchi bir tushunchaning mifonomik bir ko'rinishi hisoblanishini Termiz davlat universiteti magistranti Xolibekova Munisa o'zining “Lingvistikada teonomiyaning tadqiqi” nomli maqolasida aytib o'tgan.

Mahmud Koshg'ariyning “Devoni lug'atut turk” (keyingi o'rinlarda MK), Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug'attayn” (keyingi o'rinlarda ML) va “Attuhfatuz zakiyatu fil lug'atit turkiya” asarlaridagi diniy birikmaga oid so'zlarni qiyoslab chiqiladigan bo'lsa, ushbu lug'atlarda juda ko'p so'zlarni bir biridan farqini ko'rishimiz mumkin.

Turkiy lug'atdagi Xudo so'zini leksik jihatdan tahlil qilinadigan bo'lsa – Эзи (114-b) va Баят – ulug' Tangrining nomi (argular tilida) (186-b), Tänrî so'zi esa (M.K.) hamma qabilalar uchun umumiy so'z bo'lib, Xudo ismi ma'nosidagi bayot so'zining arguvchasi (A.T. 9-b), shuningdek, jakitri so'zi ham (A.T) asarida Tangri so'zi ma'nosida keltirilgan (30-b). so'zlar misol qilib olingan. (A.T) asarida esa, ham leksik ham semantik tahlili kuzatiladi дурутчи – yaratuvchi (194-b) bunda so'zining leksik ham semantik shakli ham yuqoridagi so'zlarda keskin farq qiladi.

Payg'ambar so'zi ham leksik jihatdan tahlil qilinganda (M.L 29-b) asarida анбиё Мукарабӣ борӣ – Xudoning yaqini ma'nolarida (M.L 42-b), (A.T176-b) asarida esa Элчи ma'nolarida keltirilgan.

Taqvodor so'zining ham lug'atlarda turli xil variantlarini uchratishimiz mumkin. Masalan; Кәшш – ibodatchi (A.T. 61-bet), Мутадайн – dindor, taqvodor (M.L. 41-bet), Му'такид – e'tiqodli, ishonchli (M.L. 41-bet), Мутакки – taqvo qiluvchi, diniy buyruqlarni bajaruvchi (M.L 41-bet), Табуғ – toat-ibodat qilish (M.K 354-bet), Зухд – zohidlik, taqvodorlik (M.L. 35-bet), Соимуд дахр – doimiy ro'za tutuvchi (M.L 46-bet) doimiy ro'za tutuvchi kishilarga ham taqvodor so'zini qollasak maqsadga muvofiq bo'lar edi. Yuqorida keltirilganidek, (M.L) asarida taqvodor so'zining juda ko'plab variantlarini uchratishimiz mumkin. Taqvodor insonlar Allohning va payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) ning so'zlariga va buyruqlariga so'zsiz itoat etuvchi kishilardir.

Go'r so'zi ham diniy so'z bo'lib ushbu lug'atlarda juda ko'p shakllari keltirilgan. Köp – go'r (A.T. 101-bet), Cım – go'r (M.K. 152-bet), Тупбат – qabr (M.L 48-bet), Тублу – go'r, qabr (M.K 405-bet). Ushbu so'zga qo'shimcha qilib "ko'mmoq" so'zining ham turli variantlarini keltirib o'tmoqchiman. Misol uchun, (A.T) asarida Котди – ko'mmoq, (M.L) asarida esa Тадфин – dafn qilish, ko'mish, shuningdek, Такфан – kafanlash, kafan (M.L 48-bet) kabi ma'nolari qo'llanilgan bu so'zlar yana tobut so'zi bilan ham chambarchas bog'liq bo'lib, tobut so'zining (A.T) asarida Апса – Tobut (M.L) asarida На'ш – tobut so'zlari keltirilgan.

Tahorat so'zini sintaktik tahliliga to'xtalib o'tilganda Вузу – tahorat ot so'z turkumi (M.L 32-bet) Јунди – tahorat qildi fe'l so'z turkumi doirasidagi diniy so'z va birikmalarni ham uchratish mumkin. (M.K. 73-bet).

Jannat so'zining ham leksik-semantik tahliliga to'xtalganda, lrsik jihatdan so'zlarning bir-biridan farqi kuzatiladi. Masalan: Равзаи жинон – jannat bo'gi (M.L. 44-bet), Учмак – jannat (A.T. 37-bet), Фирдавс – bo'g, jannat (M.L. 49-bet) bunga bunga antonim sifatida esa, Таму – do'zah (A.T. 38-bet) so'zlari ham keltirilgan. Bu so'zlarning barchasi sintaktik tahlil tamoyiliga ko'ra ot so'z turkumidagi doirdir.

So'zlarni fonetik-fonologik tahlil qilishda bir tovush bilan faqr qiladigan diniy so'zliklarni keltirib o'tilgan. Masalan: Јек– shayton (A.T. 196-bet), Јэк – shayton (A.T. 200-bet), Јэл – jin (M.K. 158-bet) kabi so'zlarda bir tovush bilan farqlanganligini uchratish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki ushbu lug'atlarni lingvistik tahlil qilish jarayonining morfologik tahlilida ko'pincha ot va fe'I so'z turkumidagi oid so'zlarni uchratish mumkin. Shuningdek, diniy so'z va birikmalarning leksik – semantik tahliliga ham to'xtaladigan bo'lsak yuqoridagi lug'atlarda leksik jihatidan farq qiluvchi juda ko'p so'zlar keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayeva, M., & Xidirova, I. (2023). QOYALAR HAM YIG'LAYDI" ASARIDA QO'LLANILGAN DIALEKTIZMLARNING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI. Development of pedagogical technologies in modern sciences, 2(2), 42-48.
2. Qizi Jo'rayeva, M. S., & Xidirova, I. X. (2023, January). "TEMIR XOTIN" DRAMASINING FONETIK-FONOLOGIK TAHLILI. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 1, pp. 492-496).
3. Xidirova, I. ., & Dobilova, M. (2023). IMLO MUAMMOLARI VA YECHIM. Modern Science and Research, 2(3), 138–141.
4. Alisher Navoiy "Muhokamat ul-lug'attayn"
5. Mahmud Koshgariy "Devoni lug'atut turk"
6. "At tuhfat-uz zakiyatu fil lu'gatit turk" O'zbekiston. SSR. "Fan", Toshkent-1968.
7. "Lingvistikada teonomiyaning tadqiqi" Xolibekova Munisa Sobirovna